

UOT 7.01; 7:001.8

KƏNAN ƏLİYEV

TÜRKİYƏDƏ YAŞAYIB YARADAN HEYKƏLTƏRAŞ
SƏİD RÜSTƏMİN YARADICILIĞI

Məqalədə Azərbaycanın mühacirət həyatı yaşayan rəssamlarından olan Səid Rüstəmin yaradıcılığı tədqiq edilmişdir. Səid Rüstəmin yaradıcılığı plastik formanın yaddaqalan mənə və məzmununa malik olması ilə diqqəti cəlb edir. Müəllif əsasən heykəltəraşın Türkiyənin müxtəlif şəhərlərində ucaldılan abidələrini bədii ifadə baxımından tədqiq etmişdir. Bu abidələr içərisində "Mehmetcik", "Zəlzələ" abidələri xüsusi diqqəti cəlb edir. Bundan əlavə, Səid Rüstəmin yaratdığı Mustafa Kamal Atatürk, Nazim Hikmət, İbn Sina, Dədə Qorqud, Fətəh Sultan Mehmet, Yunus Əmrə və b. şəxsiyyətlərin heykəlləri də məqalədə ətraflı təhlil edilmişdir.

Açar sözlər: *Heykəl, obraz, portret, monument, abidə, bədii plastika.*

Müstəqillik illərində əsas yaradıcılığı başlıca olaraq qardaş Türkiyədə gerçəkləşən Səid Rüstəmin yaradıcılığında plastik forma-biçimin yaddaqalan mənə-məzmun daşıyıcılığına yönəldilməsini görmək mümkündür. Səid Rüstəm ixtisas təhsilini əvvəlcə Gəncə pedaqoji məktəbində (1972-1976), sonra isə Tiflis Rəssamlıq Akademiyasında (1979-1985) alıb. Gəncəlilər onu şəhərdəki 20 Yanvar şəhidlərinin xatirəsinə həsr olunmuş abidənin (1990) müəllifi kimi tanıyırlar. 1993-cü ildə Türkiyə Mədəniyyət Nazirliyinin dəvəti ilə Türkiyəyə gedən heykəltəraşın yaradıcılığı əsasən qardaş ölkədə davam etmişdir. Ötən bu müddətdə onun yaratdığı abidələr Türkiyənin müxtəlif şəhərlərində ucaldılmışdır.

Bunu onun ən müxtəlif janrlarda icra etdiyi heykəltəraşlıq nümunələrində izləmək olar. S.Rüstəmin "Zəlzələ" (2003) və "Mehmetcik" (2003) abidələri ilk növbədə monumentallığı ilə yanaşı, dərin mənə-məzmun tutumu ilə yadda qalır.

"Mehmetcik" əsəri Türkiyə-Yunanistan müharibəsinin ən taleyüklü döyüşünə həsr olunub. Sakariyada – Poladlıdakı Qartalqaya nöqtəsində 1921-ci ilin payızında gerçəkləşən bu döyüş doğrudan da həmin müharibənin ən həlledici anı olub. Uğurlu hərbi nəticəyə görə Atatürkün də "Qazi" rütbəsinə layiq görüldüyü bu döyüşdə türk döyüşçüləri güclü yunan ordusuna "Dur!" deməyi bacardı. Elə bu tarixçəni yaxşı bilən Səid Rüstəm də hazırladığı kompozisiyanın əsas mənə-məzmun yükünü türk mehmetciyinin dilindən səslənən bu taleyüklü əmrə kökləyə bilib. Başqa sözlə desək, on metrlik kürsü üzərindən üzü bir vaxtlar bu qanlı döyüşün baş tutduğu meydana yönəli qürurla dayanan iyirmi iki metrlik türk əsgərinin inamlı duruşu səsləndirdiyi "Dur!" əmrinin icrasına bəslənmiş tutumdadır (1, 25).

Qətiyyəti həlledici əmrə çevirməyi bacaran mehmetciyin silah tutan sağ əlində, düşməne dayanmaq işarəsi verən sol əlində türk xalqının iradəsini yaşadan mübarizliyi duyulmaqdadır. Əlavə edək ki, monumentallığı birmənalı olan bu abidə Türkiyənin ən böyük heykəlidir...

Əməkdar incəsənət xadimi, sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru Ziyadxan Əliyev heykəltəraş Səid Rüstəmin "Mehmetcik" əsəri haqqında qeyd edir ki, "Təbii ki, Səid Rüstəmin misdən hazırlanmış bu heykəlinin möhtəşəmliyini təkcə onun ölçüsünün böyüklüyü müəyyənləşdirmir. Əslində bu dəfə də onun bütün klassik tələblərə cavab verən heykəltəraşlıq əsərinin abidələşməsinin kökündə mehmetciyin iç dünyasından qaynaqlanan qətiyyəti və qələbəyə inamını plastik tutuma və ruh daşıyıcısına çevirə bilmək istedadı durur. Odur ki, ümumi hündürlüyü otuz iki metrə çatan (Mehmetcik fiqurunun hündürlüyü 22 metrdir) abidənin monumentallığını şərtləndirən başlıca səbəb onun bədii-estetik və bədii-texniki vasitələrin uğurlu

vəhdətindədir...

Məlumat üçün bildirək ki, heykəltəraşın abidə üzərində yaradıcılıq işi səkkiz aya kimi davam etmişdir. Beton kürsü üzərində ucaldılan və beş hissədən ibarət olan abidənin metal hissəsinin quraşdırılmasında müəllifin özü şəxsən iştirak etmişdir. Bu da heç şübhəsiz hissələrin birləşdirilib bütövləşməsində ortaya çıxma biləcək hər hansı bədii-texniki problemin elə yerində estetik tutuma uyğun həllinə kömək edib. Abidənin kürsüsü öz-özlüyündə funksional mahiyyət daşıyır. Belə ki, orada Sakariya panoram muzeyi yerləşir. Muzey-kürsünün dairəvi fasadını türk mehmetciklərinin yurd sevgisini özündə yaşadan süjetli relyeflər təşkil edir..." (2, 8).

Müəllifin Bolu şəhərində ucaldılan "Zəlzələ" abidəsi bədii-psixoloji yükün orijinal tutumda bədiiləşdirilməsinə – təqdimatına görə çox seçilir. Heykəltəraşın insanların onları gözlənilmədən haqlayan təbii fəlakətə göstərdiyi müqavimətə verdiyi obrazlı-bədii şərh doğrudan da cəlbədicə və baxımlıdır. O, kompozisiyanın həllində iki müxtəlif materialı – tunc və betonu bir araya gətirməklə zəlzələnin dəhşətlərinə bənzərsiz və təsirli görüntü verməyə nail olmuşdur. Bir əli ilə evin dirəyini, digəri ilə divarını başına uçmağa qoymayan ayaqyalın insanın "ölüm ya ölüm?" sualına cavab axtardığı məqamı əsərin məna-məzmun daşıyıcısı seçən Səid Rüstəm bütünlükdə abidənin təbiiliyinə və təsirliliyinə nail olmuşdur. Əsər nə qədər insanları həmişə qəfilləmiş kimi görünən faciənin ağırlığını əks etdirsə də, bütünlükdə həm də onların onları hələ də tərk etməyən işıqlı ümidlərinin ifadəsinə köklənib. Sonda bir daha tuncu betonun qovşağının müəllif tərəfindən çox uğurlu seçim olduğunu vurğulamaqla, bu sintezin hündürlüyü səkkiz metrə çatan əsərin duyulması monumentallığını və təsirliliyini şərtləndirdiyini xüsusi qeyd etmək lazımdır.

Əməkdar incəsənət xadimi, sənətsünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru Ziyadxan Əliyev heykəltəraş Səid Rüstəmin yaradıcılığı haqqında qeyd edir ki, "Səid Rüstəmin yaradıcılığı tək-cə monumental heykəllərlə məhdudlaşmır. Onun dəzgah heykəltəraşlığı sahəsində yaratdığı nümunələr həm məna-məzmun tutumunun çoxqatlılığına, həm də forma-biçim oynaqlığına görə diqqət çəkir. Müəllifin davamlı müşahidələrinin nəticəsi olan bu heykəltəraşlıq əsərlərində bizi əhatə edən hadisələrə, insanın bələndiyi ən müxtəlif yaşantılara obrazlı-düşündürücü tutum verildiyindən, onlar uzun müddət unudulmur" (2, 8).

Heykəltəraş Səid Rüstəmin müstəqillik dövrü yaradıcılığında monumental əsərlərin yaradılması başlıca yer tutsa da, onun sonradan möhtəşəm abidələrin yaranmasını şərtləndirəcək axtarışlarının dəzgah plastikasından keçdiyi birmənalıdır. Odur ki, onun zənginliyi qabarıq görünən yaradıcılığında süjetli kompozisiyalar, o cümlədən də janr əlvanlığı duyulmaqdadır. Onun "Fəryad" (1992), "Son" (1998), "Rəssam" (2000), "Kaman çalan qız" (2000), "Vətən sevgisi" (2009), "İlahi güc" (2005), "Aşıqlar" (2005), "Çiməndən sonra" (2005), "Ehtizaz" (2007) və s. əsərlərində müxtəlif məna daşıyıcılığına və bu yükə müvafiq hərəkət və plastikaya şahidlik etmək mümkündür. Düşüdüklərini daha çox plastika dinamizmində ifadə etməyə üstünlük verən Səid Rüstəm bəzən bunu ilk baxışdan sezilən hərəkətdə, çox vaxt isə daxilə "sıxılmış" halda göstərməyə çalışır. Bu mənada əgər onun "Fəryad" (1992) əsərində kompozisiyanın dinamikliyini hərəkət duyulanlığı şərtləndirirsə, "Aşıqlar" (2005), "Çiməndən sonra" (2007) və "Ehtizaz" (2007) adlı kompozisiyada obrazların daşdığı nəhayətsiz enerjinin fikir daşıyıcılığına çevrilməsini onların iç dünyalarından yalnız arifanə baxışla aşkarlanan plastik tutum ifadə edir... Səid Rüstəmin iç dünyasından qaynaqlanan dəzgah plastikası nümunələri bir qayda olaraq onun yaradıcı ruhunun durumunun göstəricisinə çevrildiyindən onlar davamlı olaraq yaranmaqdadırlar. Çox vaxt belə işlər müəllifin düşüncələri ilə yanaşı, həm də gerçəklikdə tuş gəldiyi heyrət qaynağından "şirələndiyindən" onun miqyaslı-möhtəşəm əsərlərinin uquruna təminat rolunu oynayır. Odur ki, o, özünün fərdi yapma manerasına, anı əbədiliyə çevirmə axtarışlarına dayaq-təkan olan bu istiqamətdə axtarışlarını bu gün də davam etdirməkdədir.

Onun müxtəlif materiallarda ərsəyə gətirdiyi əsərlərdə görüntüyə gətirilənlərin həyatından və yaradıcılıqlarından qaynaqlanan ən səciyyəvi xüsusiyyətlərin özünəməxsus plastik görkəm almasının nəticəsidir ki, onların hər biri həmin şəxslərin cəlbedici və təsirli obrazı kimi qəbul olunurlar. Odur ki, bu adamların obrazlarına hər yeni müraciət hər bir yaradıcıdan duyulası hazırlıq tələb edir. İlk növbədə bu hazırlıq işlənmiş mövzuların yeni, əvvəlkilərdən fərqli bədii şərhinin tapılmasına xidmət etməlidir, əks halda nələinsə təkrarı itirilən vaxtdan başqa bir şey olmayacaqdır (3).

Təsviri sənətin bütün sahələrində istənilən mövzunun görüntüyə və yaxud plastik formaya çevrilməsi – onların bədiiləşdirilməsi professional vərdişlərə az-çox bələd olan üçün hər bir yaradıcı üçün bir o qədər çətin məsələ olmasa da, bu mövzulara cəlbedici və düşündürücü forma-biçim, başqa sözlə desək, bədii tutum vermək duyulası dərəcədə çətinidir. Bu baxımdan əgər desək ki, hər görüntünün – plastik formanın yaddaqalan bədii tutum alması, sənət əsərinə çevrilməsi müşkül məsələdir, yəqin ki, həqiqəti söyləmiş olarıq. Təbii ki, bu məsələdə hər bir yaradıcıya təkcə peşə vərdişlərinə malik olmaq azlıq edir. Qənaətimizcə, hər bir yaradıcının ərsəyə gətirdiklərinin adilikdən çıxarılıb, onun bədii-mənəvi dəyəərə çevrilməsinin kökündə həmin fərdin ruhunda gəzdirdiyi yaratmaq gücü və onun duyğularını qanadlandırmaq iqtidarında olan fitri istedadının mövcudluğu durur. Bəlkə elə bu səbəbdəndir ki, təsviri sənət məkanında, o cümlədən də heykəltəraşlıq sahəsində əsərlər çox olsa da, onların bədii-obrazlı görkəm alması ilə tamaşaçısını heyretə salan nümunələri çox-çox azdır.

1993-2014-cü illərdə Türkiyənin bir çox şəhərlərində (Ankara, İstanbul, Bursa, Çanaqqala, İzmir, Ədirnə, Sarıqamış, Qazantəpə, Tekirdağ, Kastamonu və s.) onun hazırladığı və müxtəlif şəxsiyyətlərə (Mustafa Kamsal Atatürk, Nazim Hikmət, İbn Sina, Dədə Qorqud, Fətəh Sultan Mehmet, Yunus Əmrə və s.) və hadisələrə (“Zəlzələ”, “Səhiyyə”, “Ədalət ilahəsi” və s.) həsr olunmuş abidələr ucaldılmışdır. Həmin müddətdə tişə ustasının Macarıstan, Yaponiya və Meksikada müəllifi olduğu heykəllərin açılışı olmuşdur. Səid Rüstən dəzgah plastikası nümunələrini vaxtaşırı təşkil etdiyi fərdi sərgilərində nümayiş etdirir. Onun 2014-cü ilin payızında Ankarada təşkil olunan növbəti sərgisi (4) yüksək bədii tutumuna görə Türkiyə mədəni məkanında yaddaqalan hadisə kimi dəyərləndirilmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Ağasoy-Səfərova H. Müstəqillik dövründə Azərbaycan dəzgah heykəltəraşlığı: sənətsün. üzrə fəls. d-ru elmi dər. al. üçün təq. ed. Dis. – Bakı, 2015.
2. Əliyev Z. Möhtəşəm abidələr müəllifi. Ədəbiyyat qəzeti. 2016. 30 iyul. S.8.
3. ”Biz Azərbaycanlıyıq”-Xaricdə yaşayan azərbaycanlı rəssamların kataloqu”, Azərbaycan Respublikasının Diasporla İş üzrə Dövlət Komitəsinin nəşri, Bakı – 2011,
4. <https://report.az/i-ncesenet/ankarada-azerbaycanli-heykelteras-seid-rustemin-yaradiciliq-sergisi-kecirilib/>

Heykəltəraş
e-mail: alikanan@mail.ru

Kenan Aliyev**CREATIVITY OF THE SCULPTOR SAID RUSTAM WHO LIVED
AND WORKED IN TURKEY**

The article explores the work of Said Rustam, an Azerbaijani immigrant artist. The artistic creativity of Said Rustam draws attention to the fact that the plastic form of his works also has memorable meaning and content. The author of the article mainly explores sculpture monuments erected in various cities of Turkey in terms of artistic expression. Among these monuments special attention is paid to the monuments "Mehmetchik" and "Earthquake." In addition, Said Rustam created monuments of Mustafa Kemal Atatürk, Nazim Hikmet, Ibn Sina, Dede Gorguda, Fateh Sultan Mehmet, Yunus Emre and other, distinguished personalities. These monuments were also analysed in detail in the article.

Keywords: *Sculpture, image, portrait, monument, art plastic.*

Кенан Алиев**ТВОРЧЕСТВО СКУЛЬПТОРА САИДА РУСТАМА,
ПРОЖИВАЮЩЕГО В ТУРЦИИ**

В статье исследуется творчество Саида Рустама, азербайджанского художника-иммигранта. Художественное творчество Саида Рустама привлекает внимание тем, что пластическая форма его произведений обладает также запоминающимся смыслом и содержанием. Автор статьи в основном исследует скульптурные памятники, воздвигнутые в различных городах Турции с точки зрения художественного выражения. Среди этих памятников особое внимание уделяется памятникам «Мехметчик» и «Землетрясение». Кроме того, Саид Рустам создал памятники Мустафа Кемаль Ататюрка, Назим Хикмета, Ибн Сины, Деде Горгуда, Фатех Султан Мехмета, Юнус Эмре и других, выдающихся личностей. Эти памятники были также подробно проанализированы в статье.

Ключевые слова: *Скульптура, изображение, портрет, памятник, художественная пластика.*

AMEA-nın müxbir üzvü Cəfər Qiyasi tərəfindən təqdim edilmişdir

Daxilolma tarixi:**İkin variant 07.10.2019****Son variant 18.11.2019**